

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

روش برخورد امام علی (علیه السلام) با مخالفان

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین دکتر احمد عابدی

استاد مشاور:

حجة الاسلام و المسلمین محمد دشتی

دانش پژوه:

اعجاز حیدر

سال ۱۳۸۳

تقدیم:

این رساله علمی را به یوسف زهرا حضرت ولی عصر ارواحنا فداه اهدا می نمائیم. به این امید که آن بزرگوار این مجموعه تحریری را قبول و مورد پسند خود قرار دهند. و ما را جزء سربازان راستین خود شمار کنند و امیدوارم که خدای متعال در امر ظهور آن سالله اطیاب تعجیل فرماید.

آمین

تقدیر و تشکر

حمد و ستایش بی پایان خدای را که به انسان عقل و هوش (حجت درونی) بخشیده و وی را به واسطه پیغمبران خود (حجت های بیرونی) مدد رسانده است.

درود و سلام بیکران بر پیامبران و رسولان الهی و ائمه هدی(علیهم السلام) که راه سعادت را برای بشر هموار نموده اند.

تقدیر و تشکر از همه دانشمندان ربانی که ما را در فهم معارف الهی و دینی یاری می دهند،

و اینجانب بر خود فرض می دانم که از راهنمائیها و ارشادات دانشوران گرانمایه و اساتید معظم آقایان حجة الاسلام والمسلمین دکتر احمد عابدی (بعنوان استاد راهنما) و حجة الاسلام والمسلمین محمددشتی. (بعنوان استاد مشاور) همینطور از مساعدتهای صمیمانه و کریمانه مسئول محترم مرکز جهانی علوم اسلامی و کارکنان متعهد و شریف آن، تشکر و سپاسگزاری نمایم.

توفیق روزافزون همگان را از خداوند علیم و منان مسئلت می نمایم.

چکیده

جایگاه رفیع و شخصیت والای امام(علیه السلام) در فرهنگ شیعه و نیاز همیشگی جامعه مسلمین، به خصوص جامعه ما در عصر حاضر، به الگوگیری از روش های سیاست گذاری و حکومت داری امام علی(علیه السلام) ما را بر آن داشت که به بررسی و تبیین، یکی از جنبه های زندگی اجتماعی و سیاسی ایشان بپردازیم.

امام علی(علیه السلام) در دوران حیات رسول اکرم(صلی الله علیه وآله) لیاقت و شایستگی خود را برای رهبری پس از ایشان، نشان داد و بارها پیامبر(صلی الله علیه وآله) این مطلب را به مسلمانان یادآوری کرد. ولی پس از رحلت پیامبر(صلی الله علیه وآله) عده ای به مخالفت با امام علی(علیه السلام) برخاسته و جایگاهی را که برازنده او بود، تصرف کردند.

پس از گذشت سال ها، هنگامی که جامعه مسلمین از الگوی جامعی که پیامبر(صلی الله علیه وآله) برای آن بنا نهاده بود، فاصله گرفته بود، مردم به امام روی آوردند و برای سپردن رهبری، به ایشان پایفشاری کردند اما این برهه از زمان پایان مخالفت ها با امام نبود، بلکه مخالفت ها با او ابعاد گسترده تر و شدت بیشتری یافت فزون خواهان و قدرت طلبانی که تاب تحمل عدل علوی را نداشتند و کوردلانی که درک و پیروی از سیاست های حکیمانه امام بر ایشان دشوار بود، به مخالفت با امام برخاستند و مشکلات و موانع فراوانی در برابر او به وجود آوردند.

تبیین چگونگی رویارویی امام با این مخالفان از اهداف ما در این پژوهش است.

لذا در بخش اول رساله ابتدا واژه مخالف و معاند و برخورد را تفسیر کرده و نیز اقسام مخالف را بیان کرده ایم

و در بخش پایانی گونه های برخورد امام(علیه السلام) با مخالفان به تناسب نوع مخالفت و انگیزه و آنان از میان تاریخی عصر امام علی(علیه السلام) بیرون کشیده شد و تحت عناوین مخالفان فکری و اعتقادی - مخالفان نظامی و مخالفان سیاسی مدارا - سکوت نصیحت گفتگو دسته بندی شده است.

برخورد امام با مخالفان واکنش طبیعی در برابر رفتار نامناسب آنان نبود بلکه عملکرد امام در برابر مخالفان همیشه تابع مصالح اسلام و حفظ اصول آن بود و همواره مصالح شخصی خود را فدای مصالح اسلام می کرد.

امام در برابر اجحاف، اهانت و رفتارهای آنان تا آن جا که اصول اسلام مورد تهدید قرار نمی گرفت شکیبایی می ورزید و با آنان رفتاری مسالمت آمیز داشت سخنان آنان را می شنید و با آنان به گفتگو می نشست و با مخالفان جز به هنگام رویارویی بر اندازه، برخورد جدی نمی کرد که آن هم پس از توجیه کامل و احتجاج وافی بوده است.

اصل در سیاست علوی در قبال مخالفین، مدارا و پرهیز از خشونت و پرداختن به حل منطقی اختلافات بوده است و نبرد آخرین راهی بود که به ناچار برای خارج کردن عضو بیمار درمان ناپذیری که سایر اعضای جامعه را نیز در معرض بیماری و نابودی قرار داده بود، به کار گرفته می شد.

این تحقیق می تواند به تبیین هر یک از مبانی نظری و روش های اصولی امام و هر یک از گونه های برخورد امام با مخالفان و تحلیل و تطبیق آن با شرایط کنونی و به کارگیری در سیاست گزاری های کلان باشد.

( )

فهرست مطالب ...

فهرست مطالب

تقدیم: ۳...

تقدیر و تشکر ...

چکیده ... یک

مقدمه: ۱...

اهمیت و ضرورت ۲...

تبیین موضوع ۳...

سابقه تاریخی ...

اهداف ...

هدف جزئی: ۵...

مسأله اصلی: ۵...

روش تحقیق ۶...

بخش اول: کلیات

فصل اول: واژه مخالف و معاند در لغت ۸...

فصل دوم: معنی روش، طرق و منهج ۱۰...

فصل سوم: اقسام مخالفان ۱۲...

۱ - نظامی ۱۳...

۲ - سیاسی ۱...

۳ - اعتقادی ۱۵...

۱۶... - اجتماعی

نامگذاری این جریان از طرف رسول خدا ۹۱... ۱۷...

بخش دوم: موضع گیری هایی امام

فصل اول: مارقین (خوارج) ۲۰۰۰۰

تاریخچه خوارج ۲۱...

پایه گذاری خوارج ۲۲...

آغاز شکل گیری خوارج ۲۰۰۰۰

تداوم مخالفت و طغیان خوارج بر علیه امام علی ۷ ۲۶...

تقاضای نقص پیمان حکمیت ۲۷...

اعتراض به حکومت با اعراض از نماز جماعت ۲۷...

سردادن شعارهای تند و زننده در مسجد بر ضد امام علی (علیه السلام)

۲۸...

تکفیر امام (علیه السلام) و کلیه کسانی که پیمان صفین را محترم

بشمارند ۲۹...

ترور شخصیت ها و ایجاد ناامنی در عراق ۲۹...

اعتقادات خوارج ۲۹...

عقیده خوارج در باب خلافت ۳۰...

ویژگی هایی برجسته خوارج ۳۱...

احتجاج علی (علیه السلام) با خوارج ۳۰...

برخورد امام با دستگیری به اموال ۳۹...

سخت گیری امام (علیه السلام) ۱...

پیش بینی حضرت علی (علیه السلام) در مورد نابودی اهل نهروان

۱...

- برخورد امام به صورت احتجاج ...
- نخستین مذاکره ۵...
- ترتیب مناظرات حضرت ۷...
- احتجاج و مناظرات حضرت با خوارج ۸...
- احتجاج امیر المؤمنین (علیه السلام) با ابن کوا ۹...
- علل نبرد امام (علیه السلام) با خوارج ۵۳...
- شخصیت اشعث بن قیس ۵...
- برخورد امام با اشعث ابن قیس به صورت سخت گیری ۵۵...
- سخت گیری امام با خوارج نهروان ۶۸...
- مشکلات امام علی (علیه السلام) ۷...
- برخورد امام به صورت ارشاد ۷۶...
- فصل دوم: برخورد امام با مخالفان اعتقادی ۷۹...
- فصل سوم: مخالفان نظامی ۸۳...
- الف - شخصیت و زندگی زبیر ۸...
- حمایت زبیر از امام علی (علیه السلام) پس از رحلت رسول اکرم (صلی الله علیه وآله) ۸...
- عضویت در شورای خلافت ۸۵...
- پیمان شکنی زبیر با امام (علیه السلام) ۸۷...
- طلحه ۸۸...
- شیخصت و زندگی ۸۸...
- نقش فعال طلحه در براندازی و قتل عثمان ۸۹...
- پیشگامی در بیعت با امام (علیه السلام) و شتاب در پیمان شکنی.

اقدامات براندازانه و نصیح ناپذیری ۹۱...
حضرت امیرالمؤمنین(علیه السلام) درباره طلحه و زبیر می فرماید

۹۲...

احتجاج امیرالمؤمنین(علیه السلام) در برابر طلحه و زبیر ۹...
حضرت امیر(علیه السلام) درباره جنگ جمل (کارزار جمل) می فرماید

۹۷...

فرمایشات حضرت امیر(علیه السلام) در کارزار جمل ۱۰۱...

بیعت آزادانه طلحه و زبیر ۱۰...

ب - شخصیت و زندگی عایشه ۱۰۵...

عایشه محور ائتلاف نیروهای مخالف با امام ۱۰۷...

عایشه در بصره ۱۰۸...

تحریک مردم بصره برای مخالفت با امام(علیه السلام) ۱۰۸...
کودتای نظامی علیه امام و کارگزارانش در بصره و نیروهای وفادار به

ایشان ۱۰۹...

نصیح ناپذیری در برابر احتجاجات امام و پاسخ رد به پیامهائی آتشی جویانه

۱۱۰...

هزیمت در جنگ و بازگشت به مدینه ۱۱۱...

امام(علیه السلام) در نامه خود خطاب به عایشه می گوید ۱۱۲...

ج - شخصیت و زندگی معاویه ۱۱۳...

معاویه در دوران امام علی(علیه السلام) ۱۱۵...

ایفای نقش در برپایی جنگ جمل ۱۱۵...

سرباز زدن از بیعت با امام علی(علیه السلام) و شوراندن مردم شام علیه

ایشان ۱۱۶...

بر خورد امام(علیه السلام) با معاویه ۱۱۹...
خطبه امیر المؤمنین(علیه السلام) در دعوت به جنگ با معاویه

۱۱۹...

نامه امام(علیه السلام) به معاویه ۱۲۲...

نامه معاویه با امام علی(علیه السلام) ۱۲۵...

فصل چهارم: مخالفان سیاسی ۱۲۹...

شخصیت و زندگی ابوبکر ۱۳۰...

حاکمیت ابوبکر و نتیجه اجتماع سقیفه ۱۳۱...

تلاش برای افتاع و فریب افکار عمومی ۱۳۳...

۱ - ادعای نسخ فرمان پیامبر در غدیر خم ۱۳۳...

۲ - ادعای عدم معصومیت ۱۳...

۳ - تقاضای اطاعت مردم از او تا زمانی که در اطاعت خدا و

رسولش باشد ۱۳۵...

- توسل به زور برای بیعت گرفتن از امام علی(علیه السلام)

۱۳۶...

نظرات ابوبکر درباره فدک و جواب حضرت علی(علیه السلام)

۱۳۷...

روش برخورد امام ۱۳۷...

سکوت ۱۳۹...

واکنش امام در برابر غصب خلافت ۱۰...

دلایل سکوت امام(علیه السلام) ۱۱...

بیم از تفرقه میان مسلمین ۱۱...

خطر بازگشت کفر و ویرانی بنای اسلام ۱۲...

- اندکی یاوران ۱۳...
- بیعت با خلفای سه گانه ۱...
- انتقاد از ابوبکر ۱۸...
- تعیین جانشین برای خود ۱۹...
- عمر ۱۹...
- شخصیت و خانواده ۱۹...
- توسل به زور برای بیعت گیری از امام(علیه السلام) ۱۵۲...
- برتری جویی نژاد عرب ۱۵۲...
- شیوه تقسیم بیت المال ۱۵۳...
- برخورد امام با مخالفان سیاسی(عمر) ۱۵...
- امام علی(علیه السلام) در پاسخ او می فرماید ۱۵۸...
- انتقاد از عمر ۱۵۹...
- خسونت و تندی ۱۵۹...
- لغزش فراوان ۱۶۰...
- برخورد امام با افراد سیاسی شورای ۱۶۰...
- برخورد امام با شورای تعیین شده از طرف عمر ۱۶۲...
- اولین کسی که اسلام آورد ۱۶۷...
- اولین یاور رسول اکرم(صلی الله علیه وآله) دعوت ذو العشره
۱۶۸...
- جنگ خندق ۱۶۹...
- عثمان ۱۷۲...
- شخصیت و زندگی ۱۷۲...
- غارت گری امول بیت المال ۱۷۳...

- سپردن مسؤلیت ها به افراد نالایق ۱۷...
اشاعه بدعت ها و گسترش خلاف کاریها ۱۷۵...
رفتار نامناسب با صحابیان ممتاز ۱۷۶...
برخورد امام با افراد سیاسی ۱۸...
شکایت عثمان درباره امام علی(علیه السلام) و جواب حضرت
امیر(علیه السلام) ۱۹۵...
خلافت خلفاء و منطق امیر المؤمنین(علیه السلام) ۱۹۷...
انتقاد از عثمان ۲۰۲...
حیف و میل بیت المال ۲۰۳...
هتک حرمت اعمال خشونت نسبت به صحابه ۲۰۳...
گفتگو ۲۰۵...
گفتگو با ناکثین ۲۰۷...
مناظره ۲۰۷...
مناظره امام با طلحه و زبیر ۲۰۷...
موضوعات ۲۰۹...
ثمرات ۲۱۰...
اعتراض بنی امیه و جواب امام علی ۷ ۲۱۰...
جواب حضرت علی(علیه السلام) ۲۱۱...
برخورد امام با ابن ملجم ۲۱۱...
عفو دشمنان ۲۱۱...
نتیجه گیری ۲۱۳...
فهرست منابع ۲۱۷...

مقدمه:

- ۱ - اهمیت و ضرورت
- ۲ - سابقه تاریخی
- ۳ - اهداف
- مسأله اصلی
- ۵ - روش تحقیق

اهمیت و ضرورت

انسان برجسته ترین موجود و شاهکار خدای سبحان در عالم امکان می باشد که خداوند متعال او را برای اهداف بلند که خود تکامل اوست به وجود آورده است برای تکامل انسان اعم از فرد و اجتماع، چند چیز لازم است.

۱- سیرتکامل را بطور دقیق بشناسد و بتواند آن را از راه هائی انحرافی تشخیص

بدهد

۲- در آن مسیر حرکت کند.

۳- موانع حرکت را بشناسد برای برطرف ساختن آن موانع از روش های گوناگون به ویژه روش برخورد به دشمن آگاهی کامل داشته باشد.

از سوی دیگر انسان در زندگی عملی خودش نه فقط الگوپذیر بلکه خیلی ها الگوپرست هستند و از این جهت اهمیت الگو در تعیین مسیر زندگی انسان روشن می گردد نیز اینجاست که اهمیت این موضوع «روش برخورد امام علی(علیه السلام) با مخالفان» برای ما آشکار می شود چون از یک طرف ما باید از مسیر تکامل بشری، هر نوع موانع را که یکی از آنان مخالفان و دشمنان بشریت هستند.

برطرف سازیم و از طرف دیگر انبیاء و معصومین(علیهم السلام) هستند. که در هم امور زندگی الگوی ما هستند. و ما باید در این امر مهم از آنان تبعیت کنیم و بشناسیم که آن مردان خدا برای برخورد به مخالفان خود از کدام روش ها استفاده کرده اند تا بدانیم که با مخالفان امروز چگونه برخورد کنیم.

تبیین موضوع

گرچه تلاش و سعی بنده بر این بوده که تمام مخالفان و معاندان حضرت علی(علیه السلام) را مورد بررسی و پژوهش قرار داده و در پرتوی آن روش برخورد آن حضرت(علیه السلام) با مخالفان خود استخراج نمود تا کسانی که دوست دارند راه امام علی(علیه السلام) را برای ابعاد مختلف زندگی خود ایده آل قرار دهند بتوانند از این دریای کمال و عزت بهره مند بگردند.

اما با توجه به این که فرصت کم است و این پایان نامه در حد کارشناسی ارشد است فلذا نمی توان با تمام مخالفان و معاندان آن حضرت(علیه السلام) بحث و بررسی کرد، زیرا چه دوران حکومت ظاهری امام علی(علیه السلام) باشد و چه دوران سکوت حضرت علی(علیه السلام) در تمام حیات ایشان به بهانه های مختلف دشمنان و معاندان امام علی(علیه السلام) کم نبوده اند و اگر بخواهیم از تمام آنها پژوهش صورت گیرد این پایان نامه از سطح خود خارج می گردد.

با در نظر گرفتن مشکلات فوق، در این رساله تنها از کسانی بحث و گفتگو خواهیم پرداخت که دشمن و معاند سرسخت حضرت امام علی(علیه السلام) در زمان ایشان بوده اند، و صفحات تواریخ از رفتار آنان با امام علی(علیه السلام) و روش برخورد امام علی(علیه السلام) با آنان، پر است، اما به صورت پراکنده و جزئی، که ما همه اینها را از کتاب های مختلف تاریخی تحقیق نموده سپس به صورت یک پژوهش لازم در این رساله ذکر می کنیم. فلذا در این رساله به همه معاندان و مخالفان امام(علیه السلام) و از جمله بغاوت و متجاوزان و سرکشان در برابر حکومت، نمی پردازیم، بلکه تنها به ناکثین و قاسطین و مارقین که سران مخالفان در ابعاد مختلف از قبیل نظامی، سیاسی، اعتقادی و اجتماعی هستند می پردازیم.

با این نظر می شود گفت که این پایان نامه ابتکاری و موضوع بکر دست نخورده است.

سابقه تاریخی

گرچه کتابهای زیادی درباره شخصیت و رفتار حضرت امیر(علیه السلام) نوشته شده ولی بازهم حرفهای نا گفته زیاد است و تا ابد زیاد خواهد بود حضرت علی(علیه السلام) شخصیت یک بعدی یا ده بعدی نبوده که ده تا کتاب جواب گوئی ابعاد زندگانی آن حضرت باشد. ابعاد زندگی آن حضرت این قدر زیاد است که اگر همه دریا جوهر شوند و درختها قلم شوند و تمام زمین کاغذ گردد و جن و انس باهم در نوشتن یک دیگر را همکاری کنند باز هم نمی توانند. لذا دانشمند بر این آمدند که یک یا دو ابعاد زندگی آنجناب را تحقیقانه بررسی کنند و آنها هرچه نوشتند بازهم کم است لذا بزرگان جداگانه فضائل حضرت را نوشتند کسی شجاعت آن حضرت را موضوع سخن قرار داد و کسی سخاوت، عدالت، شرافت، امانت حکومت... را موضوع تحقیق قرار داد ولی دیده نشده که تا بحال کسی بر خورد آن حضرت را با مخالفان خود کتاب مستقلی نوشته باشد که چگونه حضرت با مخالفان خود برخورد می کرد و کجا برخورد لاین بوده و کجا خشن. لذا می شود گفت که این پایان نامه ابتکاری و موضوع بکر دست نخورده است.

اهداف

در زمان حاضر بازار جنگ و جدال گرم شده است و هرکس می خواهد دشمن خود را نابود سازد و اصلاً وجود او از عالم گیتی محو شود. داستان زندان ابوغریب و فلسطین شاهد این گفتار است. و این کسانی هستند که طرفدار آزادی تمدن هستند و قائل اندکی اگر کسی به یک رخسار سیلی زد رخسار دیگرهم به او هدیه کنید که سیلی بزند یعنی هیچ رد عملی و خشونت نشان ندهید بلکه صلح کل باشید. ولی در

رفتار چه قدر بر این فلسفه عمل می کنند در زمان حاضر پوشیده نیست خشونت از سراسر وجود اینها آشکار است. ولی دین اسلام دین فطرت است هم مدارا دارد و هم خشونت. کسانی که اسلام را متهم به تروریزم می کنند می دانند که اگر حقیقت اسلام به گوش مردم برسد انسانیت تشنه به چشمه زلال اسلام روی می آورد لذا هدف ما در این پایان نامه این است که ما روش برخورد حضرت علی(علیه السلام) با مخالفان خود برای جهانیان تبیین کنیم و آب زلال انسانیت به کام تشنه بشریت برسانیم و ببینیم که کجا خشونت ضرورت دارد و کجا صرف نرم و ملایم.

هدف جزئی:

زندگانی ائمه اطهار(علیهم السلام) برای ما الگو است که به وسیله آن ما به طرف کمال متناهی سیر می کنیم لذا هدف ما از این پایان نامه این شد که از سیره امام(علیه السلام) درس بگیریم که کجا نرم باشیم و کجا مقاومت را پیشه کنیم به عبارت دیگر جاذبه و دافعه ما گرو جاذبه و دافعه علی(علیه السلام) باشد نه کند که ما بگوئیم که ما دوستدار آن حضرت هستیم ولی در عمل آن کس را به خود جذب کنیم که حضرت آن را از خود راند و کسی را از خود برانیم که حضرت آن را به خود جذب نمود.

مسئله اصلی:

آیا امام(علیه السلام) با همه مخالفان خود یکسان برخورد می کرده است؟ یا با هرکدام به مناسبت با عمل خود و انواع این برخوردها چگونه بوده است؟ برخورد حضرت به چند مرحله می رسد؟ ارشاد و عطف و نصیحت به کدام مرحله تعلق دارد؟

شمشیر را از خون دشمن سیراب کردن در کدام مرحله بود؟ اینها همه سوالاتی اند که باید جواب آن داده شود.

روش تحقیق

اگرچه روش تحقیق این رساله علمی به طور کل کتابخانه ای می باشد و از فیش برداری و... استفاده شده است.

بخش اول: کلیات

۱ - واژه مخالف و

معاند

۲ - بررسی لغت

روش برخورد

۳ - اقسام مخالف